L’amor des de la praxi; els tallers d’autoconsciència amb històries de vida

M ª Teresa González Uribe [1]. Universitat Nacional Autònoma de Mèxic.

1. Introducció

La Facultat d’Estudis Superiors *campus* Iztacala (FESI) és una de les cinc escoles que depenen directament de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM), aquesta facultat és la institució on treballe com a professora en l’àrea de psicologia educativa des de fa 23 anys.

La FESI va ser creada el 1975 i s’havia distingit per ser una escola especialista en formar psicòlegs conductistes. Els estudiants en acabar la seua carrera i eixir al mercat de treball havien de posar en pràctica els seus coneixements sobre els diferents programes de reforçament seguint el paradigma estímul-resposta que és completament coherent amb els enfocaments positivistes.

Des d’aquesta perspectiva, independentment de “la població” en què s’estava treballant se seguia el mateix model conductual, aplicat a la situació en què es realitza una intervenció: ja siga un xiquet amb problemes de lent aprenentatge, una família amb dificultats en la seua relació amb altres membres de la família, addiccions, assertivitat, institucions clíniques, laborals amb problemes entre els seus integrants, comunitats amb escassos recursos etc.

Amb aquests antecedents, en aquest article mostrem la trajectòria que he seguit en el treball amb estudiants de psicologia que realitzen les seues pràctiques professionals amb tallers d’autoconsciència seguint una perspectiva biogràfica que els porta cap a una transformació no només de les seues pràctiques acadèmiques sinó que es vincula més directament amb les seues pràctiques quotidianes, com a persones que es relacionen amb el món real i que a més en un curt temps desenvoluparan un treball com a professionals, en aquest cas com a psicòlegs.

2. Necessitat d’una educació diferent en diferents segments de la societat

En la meua experiència com a docent que ha acabat els estudis de la FESI, ja en els

primers llocs de treball em vaig adonar que amb la formació que vaig rebre havia aprés a documentar teòricament i actuar sempre des del mateix esquema conductual amb què m'havia format, tot i que les persones podien millorar temporalment, havia alguns aspectes íntims que no es tocaven, ja que s'intervenia per modificar o eliminar el símptoma, però mai el possible origen del problema

La relació entre el psicòleg i el client era impersonal, ja que seguia els preceptes de neutralitat científica, no es desenvolupava una reflexivitat entre el psicòleg i el pacient i els aspectes personals del terapeuta de cap manera formaven part de la intervenció.

Per això per a mi va ser necessari conéixer i investigar diferents perspectives dins de la psicologia i l'educació entre altres disciplines socials i humanístiques que va provocar un canvi en la meua pròpia experiència quotidiana.

Proposar-me dur a terme tallers d'autoconsciència amb una perspectiva biogràfica en la FESI, era fer que les persones que participen en estos tallers se "toquen" a si mateixos, parlen de si i relaten esdeveniments que relacionats amb la intimitat, la vida privada.

Parlar de la vida privada en àmbits acadèmic-institucionals per a alguns professors resultava perillós perquè es perdia la neutralitat científica, era com si les persones fórem dividides en diferents personalitats que no tenen relació entre si, una com a filla, una altra com a mare o germana, una altra com a nóvia, com a estudiant,... i l'acadèmic només es relacionara amb ser estudiant o professor, cadascú assumint el seu propi rol en una relació d'autoritat-subordinat.

Per això va ser necessari posar en dubte la suposada imparcialitat amb les pròpies pràctiques quotidianes, afegint que com a psicòlegs i educadors, entre moltíssims altres professionals, ens relacionem directament amb persones reals que no estan en els laboratoris i que responen a diferents estímuls del context, però també, aquesta manera especial de respondre està íntimament relacionada amb dimensions emocionals, el que hem aprés i interpretat de les nostres experiències al llarg de la nostra trajectòria vital.

Per això, si els psicòlegs mateix no han analitzat les seues problemàtiques personals i la forma específica com han construït la seua identitat, amb quines eines cognitives, emocionals i psicològiques confronten a les persones que estan atenent? Si jo no sóc capaç de parlar de mi?

Aquests interrogants m'han portat a desenvolupar unes pràctiques específiques que treballe amb els estudiants, els professors (un home i una dona) som els primers que exposem la nostra vida quotidiana, (narrant i mostrant la nostra autobiografia escrita).

Parlem de les nostres experiències, seguint els diferents períodes del cicle vital, conjuntament amb els estudiants, analitzem el recorregut de les nostres trajectòries individuals fins a culminar amb el plantejament de noves formes de comportament i relacions socials en què hi haja un canvi significatiu (projecte de vida).

Aquesta forma de fer docència ha implicat relacionar-se amb els estudiants des de l'horitzontalitat, el canvi en les pràctiques formadores han significat un canvi de paradigma que ens exigeix un canvi en el si mateix, perquè no només ens forma acadèmicament sinó que a més reflexionem al voltant a les experiències significatives que han modelat la nostra identitat, convertint-se així en un model de formació transformadora que metamorfosa les seues pràctiques com a professionals.

3. Dels tallers d'autoconsciència fins a arribar a les històries de vida

Quan els educadors treballem amb estudiants i estem interessats que el nostre quefer acadèmic no només es quede a les aules i en els folis d'exàmens, aprovant graus per a rebre un salari per això. Sinó que a més estem interessats en fer que aquest coneixement transcendisca a espais més amplis i es multiplique propiciant el benestar personal i professional dels estudiants als quals servim i alhora ells desenvolupen noves habilitats i destreses en si mateixos i amb la gent amb què faran la seua tasca. Estem parlant de diferents processos pels quals hem de passar per aconseguir el creixement i desenvolupament de les poblacions on intervenim. Això significa amor a tu mateix, a la teua professió i a la teu pràctica quotidiana.

Com ja ho he assenyalat, fer tallers d'autoconsciència en una universitat que s'havia destacat per la seua trajectòria positivista no va ser senzill, això implicava tenir coneixement clar i objectiu de quines eren les metes que pretenia assolir i això s'aconsegueix amb temps, amb formació en altres àmbits educatius i amb participació en els processos de crisi i creixement que es donen quan tu ets part d'un grup d'autoconsciència perquè t'has treballat a tu mateixa i coneixes el procés.

Per a poder inserir els tallers d'autoconsciència en la FESI en la carrera de psicologia desenvolupàrem un programa acadèmic que estiguera d'acord amb els requeriments institucionals per això ens ubicàrem en l'àrea de desenvolupament i educació en una assignatura en què es realitzen les pràctiques professionals dels estudiants, és a dir ells comencen a fer aplicacions pràctiques dels coneixements que van ser adquirits durant els primers 4 semestres.

Aquesta assignatura té característiques especials ja que durant el cinqué semestre els grups –que estan integrats per 35 a 45 estudiants– es divideixen a la meitat, on una meitat cursarà la pràctica en l'àrea d'educació especial i l'altra meitat portarà la pràctica de desenvolupament i educació. Per al sisé semestre s'intercanvien els mitjos grups perquè cada estudiant curse dues assignatures

Amb els estudiants que arriben a la nostra assignatura, aquest grup es divideix al seu torn en 3 parts perquè hi ha tres professors que duen a terme investigacions educatives en diferents àmbits d'interacció com poden ser; guarderies, escoles primàries, secundàries, batxillerats, grups d'atenció a persones de la tercera edat, entre altres projectes.

Els tres professors fem una exposició al grup i narrem les qualitats del nostre projecte de pràctica i els estudiants trien la població amb la qual volen treballar.

Així en un principi treballem dues professores juntes, de manera que ambdues teníem grups d'almenys 15 estudiants. Nosaltres parlàvem dels tallers d'autoconsciència [2] des de la perspectiva de gènere, com una metodologia en la qual s'analitzava la personalitat femenina en les diverses pràctiques quotidianes, amb això vam aprendre a parlar de diferents temes primer entre nosaltres mateixes i després apliquem els coneixements adquirits fent un taller semblant al que hem fet amb les estudiants però amb temes que cadascuna proposava per a impartir a les dones ames de casa, estudiants i professionals de les colònies properes a la nostra escola, fent així una part del seu servei social.

Quan em referisc als diferents processos per on passem, en els tallers d'autoconsciència al principi només acceptàvem xiques per a la nostra pràctica, una vegada que es va anar difonent la nostra manera de fer les pràctiques professionals, els xics van començar a qüestionar el per què ells no podien participar-hi amb nosaltres, per això obrírem espais per als homes fent tallers sobre les masculinitats, de tal manera que havia tallers només per a dones, tallers només per a homes i tallers per a ambdues poblacions, cada grup era conduït per 5

estudiants.

Això ens va donar com a resultat que molts estudiants feren la seua tesi de llicenciatura amb la perspectiva de gènere, es van aplicar qüestionaris, escales d'actituds i proves per a investigar si hi havia canvis en la personalitat després dels nostres tallers [3], encara sota el model conductista de mesurar i quantificar els resultats.

Els temes que impartíem van ser seleccionats per la seua importància en el moment vital en què ens trobàvem, parlàvem del desenvolupament humà –pel seu vincle amb la psicologia– i la diferència en la socialització i l'educació de dones i homes, les seues conseqüències en el tracte social en diferents contextos d'interacció com alguns dels temes que es presenten en el quadre.

Quadre de Temes Relacionats amb la Identitat Femenina

EDUC. FEMENINA	**AUTOCONCEPTE**	**ROLS DE GÈNERE**
Educació informal	Cos	Caract. Psicològiques
Educació formal	Autoimatge	Igualtat vs. diferència
PERSONALITAT	ESTILS DE VIDA	RELAC. SOCIALS
Assertivitat	Regla social	Identitat
Dependència	Estat civil	Relació entre dones
MITJÀ DE DIFUSIÓ	DRETS HUMANS	TREBALL
Aspecte físic	Integritat	Espais
Model ideal	Estat civil	Capacitats
MATERNITAT	PATERNITAT	ANAT. I FISIOL.
Oficis	Educació tradicional	Genitalitat
Desitjos	Educació segle XXI	Plaer
HIGIENE SEXUAL	RELAC. SEXUALS	ANTICONCEPCIÓ
Mites	Mites	Obligació
Realitats	Realitat	Responsabilitat
MENOPAUSA	AVORTAMENT	VIOLACIÓ
Capacitat sexual	Limitacions	Fal·làcies
Feminitat	Drets	Legalitat

Quadre 1. González, (1997)

Les estratègies educatives que seguíem en els tallers eren dinàmiques vivencials molt relacionades amb el tema del que anàvem a parlar, fèiem una discussió al voltant de la dinàmica que havíem desenvolupat i els estudiants expressaven les seues experiències quotidianes relacionades amb el tema en qüestió, una vegada acabada la discussió mostràvem cartolines preparades amb anterioritat sobre els continguts teòrics que afirmaven o contradeien el tema revisat.

Una vegada acabat el taller per als estudiants els donàvem informació teòrica sobre estratègies didàctiques, dinàmiques vivencials, conducció de grups i les perspectives teòriques que poden incidir en l'elaboració d'un taller d'autoconsciència en què els estudiants serien facilitadors, de tal manera que havien d'investigar un tema específic que haja cridat la seua atenció durant les narracions en els temes que els presentem, de manera que construïen un curs-taller que era impartit a persones externes a l'àmbit acadèmic o persones de la comunitat, amb això vull dir, persones ames de casa, estudiants d'altres carreres, obrers i obreres de la construcció, confecció de roba, professionals que van a la universitat per a assistir a aquest curs, la mitjana d'assistència era entre 30 i 40 persones per cada taller.

Els resultats eren acumulats organitzadament en antologies que contenien tot el material de treball, les cartes descriptives sobre l'organització del curs, un assaig teòric per cada tema impartit, les observacions i resultats que s'obtenien a través de registres anecdòtics dels estudiants.

Aquestes antologies sempre van estar disponibles per als estudiants que les havien elaborat amb la finalitat que pogueren tornar a fer aquest taller a altres col·lectius socials i fins i tot podien reprendre'l per a altres assignatures, per exemple en psicologia social, on ells anaven a aplicar els seus coneixements en altres comunitats no tan properes a la FESI i així ho feien.

Desafortunadament, durant aquesta època, no hi havia temps per a fer anàlisis més puntuals que els registres i els qüestionaris, ja que en diversificar-nos en la difusió i aplicació de tallers, les tutories per a elaboració de tesis i tesines ens deixaven poc de temps per a la investigació dels resultats, no obstant això estàvem fent una intervenció política, no en els termes tradicionals d'eixir al carrer i d'organitzar marxes de protesta, sinó –al nostre entendre– interveníem políticament tant en les

famílies dels estudiants com en les persones que hi assistien fent-los conscients de la seua situació personal i convidant-los a realitzar canvis en les seues maneres de ser-fer.

En reflexionar sobre els processos de canvi, tant dels estudiants com de les persones que assistien als nostres tallers i contrastar-los amb altres aplicacions, ens vam adonar que estàvem analitzant trajectòries de vida sols que nosaltres fèiem aquesta anàlisi per temes, per això ens vam proposar treballar les històries de vida primer com a participants en un grup fent la nostra pròpia història.

El 1997 implementàrem aquesta forma de fer el taller d'autoconsciència limitant el nombre d'estudiants a no més de 10 persones (homes o dones) perquè narràrem la nostra trajectòria de vida partint dels diferents períodes de desenvolupament psicològic; continuàrem coordinant el grup en una relació professor-alumne des de l'horitzontalitat en la qual el professor s'implica activament amb els estudiants.

Els tallers seguien tenint molta acceptació tant dels estudiants com amb persones de la comunitat però no aconseguíem captar què és el que succeïa en aquestes persones perquè aconseguiren canvis substancials en els seus comportaments i maneres de ser-fer, per això ens vam proposar gravar en àudio les sessions, demanàrem permís als assistents per a gravar les sessions, deixàrem de banda els qüestionaris i avaluacions per a fer transcripcions del que havia passat durant les sessions.

Els temes que sorgien dins de les narracions estaven relacionats molt amb l'amor i el reconeixement en diferents significacions, però ens seguia faltant temps per a realitzar l'anàlisi de les narracions, per això em vaig donar a la tasca de donar-me un temps exclusiu per a la recerca sobre històries de vida, fent un doctorat en estudis de dones i del gènere amb la finalitat de reproduir els tallers que jo feia a Mèxic, ara a la Universitat de Sevilla.

4. La trobada amb una altra cultura per a conéixer més sobre la cultura d'origen

Quan tens clars els objectius que has de complir, no sempre els teus projectes estan d'acord als models d'ensenyament i els continguts acadèmics que s'ofereixen en alguns programes per a la investigació, de manera que la pràctica que jo desenvolupava diversos anys enrere, no tenia cabuda en un programa de doctorat que depenia directament de la psicologia experimental.

Per tant em va ser necessari d'una banda complir amb el programa en què ja estava inscrita i de l'altra buscar opcions de formació en les àrees de coneixement on realment volia desenvolupar la meua pràctica, per això vaig fer una especialitat en investigació-acció participativa, vaig ingressar en un curs optatiu de constructivisme social i històries de vida que s'oferia des de la psicologia clínica i vaig fer cursos d'extensió universitària en pedagogia amb Isabel López Górriz i Dolores Jurado Jiménez [4] entre altres cursos.

A partir de les crisis existencials també es desenvolupa el creixement com un rizoma dialèctic en què creixes a pesar de les condicions, però de la qual eixes encara més enfortida.

Així em vaig donar a la tasca de fer diferents indagacions fins a integrar un grup de persones que estigueren disposades perquè juntes férem una investigació amb històries de vida, a través d'un procediment de taller d'autoconsciència des de la perspectiva de gènere com l'havia estat fent quotidianament.

El grup va ser integrat per 6 dones mexicanes que havien emigrat a Sevilla, les dades d'edat estaven entre 32 i 62 anys amb una mitjana de 44 anys, els objectius eren analitzar les condicions psicosocials reals en les quals vivien i analitzar quines d'aquestes condicions afavorien la presentació de problemes i comportaments centrats en les habilitats i les limitacions del desenvolupament psicosocial, a partir de les seues històries de vida [5].

Jo com a coordinadora i investigadora em vaig integrar al grup com una emigrant més, amb certs privilegis com el de la beca de la meua universitat però coneixia la cultura i en vaig aprendre més a través d'aquesta investigació.

L'espai en el qual es va dur a terme el taller va ser ma casa, allí es van filmar totes les sessions en un ambient d'intimitat i confidencialitat, a les participants els vaig sol·licitar permís per a gravar aquesta activitat, elles van signar un format de consentiment informat. Ens vam llançar a la tasca de narrar les nostres trajectòries personals, seguint el procediment dels tallers d'autoconsciència i realitzant diverses dinàmiques que s'adien al tema que es tractava.

Reflexionar al voltant dels esdeveniments significatius en la nostra trajectòria vital i aquells que els van portar a decidir el fet de radicar a Sevilla –el temps d'estada era entre 2 i 20 anys– i el grau de preparació acadèmica anava des de ser ames de casa fins a estudiants de doctorat, una d'elles era periodista i una altra tenia un

restaurant mexicà.

Es van fer 10 sessions que es van realitzar una vegada a la setmana per espai de tres hores, més una sessió per a la devolució, un mes i mig després d'haver fet el taller i d'haver lliurat la seua redacció de la història de vida.

Durant les narracions es va escoltar atentament i empàtica totes les participants, es van produir diverses emocions que mai van ser reprimides i quan va ser necessari es va intervenir terapèuticament, de vegades les sessions es van prolongar pel temps que van necessitar les participants.

Els temes discutits van ser:

- Autoconcepte
- Identitat Cultural
- Genograma
- Línia de vida
- Els records més significatius en cada període del desenvolupament
- La socialització diferencial
- Les relacions afectives
- El control i el poder
- Violència en les relacions socials
- Històries d'immigració
- Projecte de futur

Vaig transcriure totes les sessions i vaig fer una anàlisi de contingut tant de les narracions com de les històries de vida.

Alguns aspectes que ressalten al voltant dels temes tractats giren al voltant de l'amor, a tu mateix en l'autoconcepte, a la teua cultura i al teu país, als teus ancestres, a les persones que t'han vist créixer en la trajectòria de vida, a la parella, els fills…

També vam poder reflexionar sobre aquelles experiències negatives en cada període de desenvolupament on moltes vegades és necessària l'estimulació i el reconeixement dels pares i els professors entre altres personatges importants.

Per exemple en l'àmbit familiar, quan naixem en famílies nombroses i les mares estan tan ocupades atenent les tasques domèstiques, que "descuiden sense

intenció de danyar” l’autoconcepte dels menuts, quan no presten tota la seua atenció a comportaments com la competència entre germans, els comparen o s’aferren més a un fill o filla per la semblança amb persones significatives per als pares o bé no atorguen el seu reconeixement en activitats com ser bon estudiant, col·laborar a casa com activitats que els menuts fan “com dient” ei mare ací estic, t’estime molt, estima’m!

El fet de situar-nos en una perspectiva de gènere ens va permetre, analitzar ara la socialització diferencial, quan no es donen totes les oportunitats de desenvolupament a una xica que vol seguir estudiant una carrera universitària i no se li permetia perquè “es casaria aviat i la mantindrien (econòmicament)”

Quan són adolescents els joves van formant parelles de festeig, a través de l’anàlisi de les relacions més significatives, podem veure el tipus d’enllaços que trien i el rol de submissió o d’obertura social que desenvolupen en els seus diferents vincles afectius.

En el cas de les històries d’immigració vam poder veure en aquestes dones que el motiu pel qual elles van arribar a Espanya va ser per a realitzar estudis de postgrau i en altres casos perquè havien conegut el seu marit a Mèxic i en emigrar ho van fer per seguir el marit que volia tornar al seu país, és a dir van arribar a Espanya o es van quedar-hi per amor.

Quan vam fer la reflexió del que els havia deixat el taller entre els molts comentaris expressats per les participants van ser:

“Jo vivia a Sevilla apartada d’altres persones perquè creia que era l’única “mullada [6]” ací, ara que conec a altres mexicanes em sent com si de sobte tingués germanes, estic molt contenta per això.”

“Per a mi va ser molt important assistir al teu taller, perquè vinga, jo tenia problemes de parella i creia que era perquè ell és espanyol i jo mexicana, com ser menys, no? en escoltar-vos me n’adone que els meus problemes de relació no són per discriminació racial sinó per una discriminació de gènere.”

“Quan he vingut amb vosaltres no parlava gaire perquè ni tan sols podia plantejar quins eren els meus problemes, en escoltar-vos era com obrir un ventall de possibilitats i cada volta del ventall era una opció en la meua vida, només havia de

triar el que jo vull fer ara.”

Els canvis que es van fer de manera individual van ser molt variats que anaven des d’aprendre a ser més assertiva amb els seus empleats, demandant que realitzaren les activitats que ella els demanava en el temps que es requeria i donar-se un temps per a viatjar després d’haver treballat tota la seua vida.

Entendre que en la seua relació de parella s’estava comportant igual que la seua mare amb el seu pare, en manipular, cridar i exigir que el seu marit fes determinades activitats en el temps i amb les característiques que ella ho demanava.

Decidir acabar els seus estudis de doctorat i homologar el sistema educatiu espanyol per a accedir a una feina en la seua àrea de coneixements.

Totes aquestes condicions ens van permetre fomentar en aquestes dones el desenvolupament d’una cultura en la cura de si mateixes que els va permetre co-construir noves formes de relació amb elles mateixes i amb els altres més enllà de les fronteres.

Aquestes mexicanes no només “es van transformar” de manera individual sinó que a més van formar un col·lectiu de *mexicans a Andalusia* [7] que tenia com a objectiu donar suport a altres immigrants, celebrar junts les dates importants, ensenyar als seus fills aquells jocs, cançons, contes infantils i gastronomia típica dels mexicans, sense fer un col·lectiu a part ja que van integrar en l’associació a totes aquelles persones que així ho desitjaren encara que no foren mexicans.

5. La trobada amb una altra professional que capta la importància de la meua feina des d’una pràctica amorosa

El fet d’haver assistit al curs sobre històries de vida que impartia Isabel López Górriz, em va permetre accedir a altres models de coneixement que no vaig trobar en el meu programa de doctorat, perquè ella tenia un plantejament des d’una perspectiva experiencial i existencial que teòricament per a mi era desconegut.

Durant les classes Isabel ens va demanar que cada un dels participants relatara la pràctica que estava fent amb històries de vida o el que pretenia fer amb el coneixement que estàvem adquirint.

La seua escolta sempre va ser atenta i oberta, ens convidava a teoritzar la pràctica amb històries de vida, en el meu cas a teoritzar el procés del taller que ja estava fent amb les mexicanes.

Ella va albirar la potencialitat del meu treball i em va reptar a escriure i descriure el procés de construcció de significats per exemple en les dinàmiques que jo aplicava amb els meus estudiants a Mèxic i les que ara jo estava fent [8] ja que –segons les seues paraules– tenien molta riquesa perquè al posicionar com a immigrant i en fer ús de les olors, els sabors, les textures, els sons, la música, els cants infantils... que per a mi eren molt coneguts perquè pertanyen a la meua cultura, amb les meues dinàmiques estava fent un vincle entre el pla científic amb el vivencial existencial i amb això aconseguia que aquestes dones es narraren sense traves.

Ella va veure el significat de la perspectiva humana que estava plantejant amb els meus tallers en un treball que portava més de dues dècades i va saber com conduir-lo en expressà:

“ Teresa l’educació existencial és aquella que permet a les persones construir-se, elaborar i modelar a partir dels seus qüestionaments, les seues vivències, experiències i sentiments, expressats o narrats de manera oral o escrita i reflexionada i tu ho estàs fent amb aquestes dones perquè t ’ has treballat a tu mateixa”

(López Górriz, 2007).

Amb aquestes converses Isabel ens convidava a transformar les nostres pràctiques docents en espais rics en coneixement dels nostres sabers-fers ajudant-nos a posar en un marc teòric l’aprenentatge experiencial que ajuda a situar la praxi educativa i la perspectiva biogràfica en l’educació.

Per Isabel tenien ressò i sentit moltes de les meues paraules per exemple en parlar de la posició de l’educador o investigador de baix a dalt [9], el que ella va traduir en la horitzontalitat en les relacions professor-alumne posant en pràctica la nostra sensibilitat i la nostra modelació com a dones professionals.

L’aprenentatge que amb ella vaig tenir és creure en el que estic fent, fent un salt a la teorització de les meues pràctiques quotidianes, encara que vaig haver d’eixir a un altre continent per a reflexionar i seguir formant-me experiencialment.

A partir d'ací, les dificultats que vaig haver d'enfrontar a l'acadèmia positivista que no comprenia els meus sabers-fers per a integrar una anàlisi més emergent i qualitatiu van ser pal·liats perquè ara tenia una altra clau, una visió diferent en la qual no necessàriament calia quantificar les narracions i les històries de vida de les dones amb les que havia treballat, ho vaig fer perquè eren requeriments propis del programa de doctorat en el qual estava inscrita i a punt de defensar la meua tesi.

No obstant això amb Isabel va quedar obert un pacte i un compromís, impartir els meus tallers d'autoconsciència amb els seus estudiants de doctorat perquè juntes poguérem analitzar i teoritzar les històries de vida de les seus doctorandes.

Un altre compromís ineludible va ser que tota aquesta vivència quedara plasmada en un llibre que recentment s'acaba de publicar [10], amb la intenció que altres professionals de la psicologia i les àrees relacionades amb l'educació pogueren posar en pràctica el que jo he treballat durant més de 20 anys.

6. Conclusions i reflexions

Com ja ho assenyalava en les primeres pàgines d'aquest article, quan tens amor a la teua professió i a la teu pràctica quotidiana tens amor a tu mateix.

Això t'ajuda a enfrontar els diversos obstacles que es donen en la vida quotidiana, tant en l'àmbit personal com en el professional.

Amb el suport de persones com Isabel, que constantment feia de la docència una pràctica amorosa com a model d'interacció en diversos contextos, es pot aconseguir fer intervencions més polítiques i compromeses que propicien el canvi i la millora en les pràctiques educadores que van més enllà dels mers pactes i compromisos perquè formen part del nostre quefer quotidià.

El fet d'haver fet el taller d'autoconsciència amb les històries de vida de les estudiants de doctorat que tenia Isabel va resultar un repte davant la seua mort, perquè aquestes xiques estaven enfrontant el dol i qualsevol altra professora que intentara continuar el seu treball era comparada amb una dona que va ser un model de superació.

Encara que mai vaig intentar ser Isabel ni ocupar-ne el lloc, va costar el seu treball aconseguir que aquestes xiques redactaren la seua autobiografia perquè tenien entre altres qüestionaments ; on s'anaven a publicar les seues històries?, Per a

què? els demanava que escriviren sobre alguns aspectes que hagen cridat la seua atenció durant el taller i les narracions de les seues autobiografies i redactaren un capítol que podíem integrar en un llibre col·lectiu a més que podia servir-los com l'avantprojecte de les seues tesis, no obstant això el compromís el seguim complint tot i que ha portat el seu temps.

Treballar des d'una perspectiva autobiogràfica requereix d'una escolta atenta i empàtica per a atendre tots els aspectes que emergeixen de les narracions, demana una implicació i un compromís ètic amb la persona amb qui estem treballant.

Les tècniques didàctiques i vivencials que fem en les nostres pràctiques per a fer emergir el discurs són una de les evidències de la nostra experiència que permet vincular els plans científics amb els vivencials i existencials.

Altres col·lectius socials en què he posat en pràctica els tallers amb les històries de vida, a més de la meua pràctica quotidiana amb els estudiants de psicologia han estat, estudiants de psicologia a la Universitat de Guadalajara que ara mateix estan fent la seua investigació sobre les narracions autobiogràfiques amb artesans del fang a Tonalá, Jalisco i que aviat tindrà publicacions i treballs de tesi amb aquesta temàtica.

Un taller sobre històries de vida amb adults grans en una casa de dia a partir de les narracions dels seus fills i els seus néts. Un taller amb ames de casa i camperoles de Lora del Río als afores de Sevilla, el taller de les mexicanes que va tenir com a producte la meua tesi doctoral que també s'acaba de publicar a Espanya.

Les pràctiques compromeses es multipliquen per si mateixes, ja que quan altres persones veuen i senten els canvis generats a partir de les seues reflexions de la trajectòria vital estem fent un treball intersubjectiu que implica un canvi en els paradigmes i tot aquest canvi exigeix un canvi en el si mateix.

---

7. Bibliografia

Agenda de las mujeres (2010). ¿Quienes somos? 23 novembre 2010

González, U. María Teresa (1989). *Consistencia y validez en la escala para medir la actitud que se tiene ante el comportamiento asignado al género femenino*. En: *IX Coloquio de Investigación en la ENEP Iztacala* Mèxic: UNAM.

González, U. María Teresa (1997). *Los estudios de género en la ENEP Iztacala : confiabilidad y validez de una escala de actitudes respecto del papel de la mujer en la sociedad.* Tesi de Mestria en Psicologia. Mèxic: s/e.

González, U. María Teresa (2005). *Género, cultura y constructivismo social en la narración de historias de vida*. Tesi de doctorat Sevilla.

González, U. María Teresa (2011). *Género y cultura en la narración de historias de vida: Argumentación teórica* Vol.1 Espanya: Editorial Académica Española.

González, U. María Teresa (2011). *Historias de vida desde la perspectiva de género; Bases teóricas para generar una formación transformadora*. Mèxic: UNAM

González, U. María Teresa i Hernández, C. Guadalupe (2002). *Evaluación de actitudes de género en experiencias educativo terapéuticas interdisciplinarias.* En: Laura E. Aragón B. i Arturo Silva R. *Evaluación psicológica en el área clínica* Mèxic: Pax. 149-174.

Harding, Sandra. (1998 original 1987). *¿ Existe un método feminista*? En: Eli, Bartra. [Comp.], *Debates en torno a la ciencia y la metodología feminista.* Mèxic: UAM Xochimilco. 9-34.

Hernández, C. Guadalupe i González U. María Teresa (1989). *El desarrollo de la personalidad en la mujer por medio de una educación integral: Los talleres de autoconciencia una alternativa.* En: Patricia Galeana [Comp.]. *Seminario sobre la participación de la mujer en la vida nacional*. Mèxic: UNAM 97-115.

Hernández, C. Guadalupe i González U. María Teresa (1990). *Aspectos psicosociales de la personalidad femenina: La categoría género y el desarrollo humano*. Mèxic: ENEP Iztacala.

Hernández, C. Guadalupe i González, U. María Teresa (1999). *Proyecto de investigación del programa interdisciplinario de estudios de género*. Mèxic: ENEP Iztacala.

López Górriz, Isabel. (1997ª). *Experiencias de innovación pedagógica.* Madrid: CCS.

López Górriz, Isabel. (1997[b]). *La historia de vida como metodología de investigación-acción existencial. Actas de VIII Congreso Nacional de Investigación Educativa.* Universitat de Sevilla: AIDIPE 477-482.

López Górriz, Isabel. (1998). *Metodología de investigación acción. Trayectorias históricas y encuadres epistemológicos y metodológicos de la investigación – acción*. Sevilla: El Nazareno.

López Górriz, Isabel. (2001). *La historia de vida como estudio de caso en su modalidad autobiográfica : Su validez científica. Actas de X Congreso Nacional de Investigación Educativa.* Universitat de Acoruña : AIDIPE 283-288.

López Górriz, Isabel. (2007). *Co- construyendo un nuevo paradigma que haga emerger la vida: educación existencial, autobiografía y método*. Diálogos 52, any XII vol.3 Barcelona: Diálogosred 29-38

Ruiz, G. Rosa Isela (2003). *Estudio de la identidad masculina desde la perspectiva de género.* Tesi de Mestria Mèxic: FES Iztacala

Salazar, Hilda ; López, Friné ; García, Andrea y Hume, Patricia (1996). *La agenda verde de las mujeres.* Mèxic: *Desarrollo, Ambiente y Sociedad*, S.C.

Notes

[1] Mª. Teresa González Uribe, Professora Associada “C” de temps complet definitiu a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic campus Iztacala en la carrera de psicologia de l’àrea de desenvolupament i Educació.

[2] Els tallers d’autoconsciència els hem impartit des de 1988, veieu Hernández i González (1989, 1990). L’objectiu principal d’estos grups ha sigut estimular i promoure el desenrotllament integral de les capacitats de les dones a través de potenciar els espais comunicacionals des d’una perspectiva feminista i de gènere que multiplique les xarxes d’interacció i visibilitze la producció i les accions de les dones fent-les fortes per a la defensa dels seus drets (Agenda de les dones, 2010). Estos grups han sigut la principal ferramenta metodològica de les feministes, perquè a partir dels grups d’autoconsciència les dones es van organitzar per a realitzar accions polítiques i personals que han transcendit a nivell global. Gràcies a

estos grups s'ha aconseguit arribar als vèrtexs més elevats de l'iceberg del poder com l'ONU i altres institucions internacionals. S'ha aconseguit que es legisle sobre problemes que afecten les dones com el salari desigual davant de jornades iguals, el dret a l'avortament i l'educació sexual, la prevenció i atenció a la violència de gènere, la discriminació ètnica, racial i el millorament ambiental entre altres temes (Salazar et al., 1996).

[3] Veieu González 1989,1997 González i Hernández 2002

[4] Investigació experiencial : la història de vida com a metodologia d'investigació, formació i intervenció en els processos sociohistòrics i de reconstrucció d'identitats. Curs d'extensió Universitària 2004, Universitat de Sevilla.

[5] Veieu González (2005)

[6] Mullat és un terme despectiu que s'aplica a aquells immigrants que creuen el Riu Bravo il·legalment per a arribar a Estats Units amb la finalitat de treballar en el que siga per a obtenir recursos econòmics per a les seues famílies.

[7] www.mexicanosenandalucia.org

[8] Veieu González, (2005)

[9] La investigadora se situa en el mateix pla crític que el subjecte d'estudi, adoptant una posició reflexiva per a insistir en la importància d'estudiar-nos *a nosaltres mateixes* i investigar de *baix cap amunt* i no *de dalt cap avall*(Harding, 1987).

[10] González (2011)

Traducció: Joaquin Martínez